

քը մարեց անոր կենաց լոյսը: Բայց
Յրիմի անունը պատմութեան մէջ իր
էջը պիտի գրաւէ, և որ պիտի դատէ
արդարութեամբ անոր զործերը:

Մ. ԱՏՏԻՂԻՈՍ ՀՌԵԳՈՒՂՈՍ

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻԻՆ

(Տես երես 39:)

Հ Ա Ն Դ Ի Ս Գ.

ՏԵՍԻԼ Ա

ՀՌԵԳՈՒՂՈՍ ԵՒ ՊՈՊՂԻՈՍ

ՀՌ. Աստ ես դու, Պոպղիէ. դործ հասեալ փա-
ռաց Հռովմայ, և խնայ պատուոյս, և հասարա-
կաց խաղաղութեան, և դու չեղանես յատեան
ծերակուտին:

ՊՈՊ. Սակայն չե եմ գումարեալ:

ՀՌ. Եթէ, մի յապաղեր. քաջութեամբ զետե-
հուրդս իմ տարցիս 'ի գլուխ յատենի աւագան-
ւոյն. և ցուցցես զանձն քո արժանի զարմիր:

ՊՈՊ. Իսկ զիարդ. հրաման տաս ինձ չարիս քեզ
նիւթել:

ՀՌ. Ինչ որ միանգամ օգուտ բերէ Հռովմայ՝ ինձ
անտի զեան և ոչ մի:

ՊՈՊ. Ողորմեա տէր, խնայեա յանձն քո:

ՀՌ. Համարիցիս, Պոպղիէ, եթէ մոլեցիմ ինչ.
համարիցիս եթէ ես միայն 'ի կենդանիս ատելի
անձին. վա՛շ խաբէութեանդ. նմանապէս այլոց
և ես ինքն զբարին ողջունեմ և մերժիմ 'ի չա-
րէն. այլ զսա 'ի մեղան և զնա յառաքինութեան
միայն գտանեմ: Մեծապէս մեղ է փրատու հայ-
րենեաց՝ անձին ազատութիւն հայթայթել. ա-
պա չար ինձ կեանք և ազատութիւն: Առաքի-
նութիւն՝ արեամբ չափ պաշտպանել է բաղդին
հայրենեաց. ապա բարի ինձ մահ և գերութիւն:

ՊՈՊ. Սակայն հայրենիք ոչ եմ...

ՀՌ. Հայրենիքն համօրէն մի մտքին է՝ որոյ և
մեք եմք մասն. յանցանք են առն քաղաքացւոյ
հատուածել զանձն մեկուսի 'ի նմանէ: Ընդ
օգուտ և ընդ փրատ ինքնին արժան է խորել
նմա. և այս է որ օգտէ կամ փրատէ հայրենեացն՝
առ որ ամենայնի է պարտապան: Եւ թէ վասն
նորա ինչ ընդ քրիստի դոյ և ընդ ապաժոյժ, ոչ
ինչ ետ յանձնէ, այլ զօր 'ի նմանէն ընկալաւ՝
հատոյց: Ինքն ծնաւ զնա, ինքն զիեցոյց և յա-
ւաքոյթ սննդեան տարեալ աճեցոյց: Օրինօքն
պարապէ զնովաւ յանիւրաւութենէ ընտանեաց,
և զինուրբն՝ յօտարաց: Փառաց բարձի և պա-
տուոյ արժանի առնէ. պսակէ զվաստակսն և
զփնասուն պահանջէ զվրէժ. և իբրու մայր և

ղեալ սիրալիր՝ տաժանի երանաւէտ խառնել
խաղաղութիւն յարեւ նորա ըստ անխայել մահ-
կանացուացս նախանձոտ բաղդի... Այսքան
պարգեք՝ ապոքէն կշիռս ունին. և որ ժխտէն
զայդ՝ թող ամփոփեսցէ զձեռն իւր, և հիւր մու-
րացիկ՝ զանմարդի մայրիս անտառաց ամոքեսցէ
իւր ասպնջական. և անդ յախորժակն ազատու-
թեան քաղցրացին նմա խշտիք և անարդ կա-
ղնք:

ՊՈՊ. Պաշտելի են ինձ բանքդ. գերես զմիտս, այլ
յորդորես ոչ զսիրտ. գիմակալէ բնութիւնն
հնազանդել քեզ: Որդի եմ, զայն ոչ ունիմ
երբեք մոռանալ:

ՀՌ. Զայդ Հռովմայեցին զուր կցիցէ չքմեզանս:
Բրուտոս, Մանլիոս և Վիրգիլիոս հարք էին և
նոքա:

ՊՈՊ. Այո՛, հայր. այլ գիւցազանց այդ արու-
թիւն 'ի հարս մնաց. տակաւին ոչ պանծայ
Հռովմայ յորդի մի՛ որոյ ինքնին զհայր իւր 'ի խոշ-
տանգանս մահու մասնեալ իցէ:

ՀՌ. Ապա առաջին գու լիջիր նախանձաւոր այդմ
պարծանաց. երթ...

ՊՈՊ. Աղէ հայր...

ՀՌ. Մի ևս 'ի քէն աչն ունիմ զիմոյ բաղդին
լսել զսահման:

ՊՈՊ. Դժուարինս պահանջես, տէր իմ և հայր,
և առաւել դժուարինս:

ՀՌ. Օտար ոք ճանաչես զիս, եթէ հայր: Եթէ
օտար, մի՛ առ ինե արհամարհեր զօգուտ Հռով-
մայ. իսկ եթէ հայր՝ պատկառեա 'ի հրամանէն
և երթ:

ՊՈՊ. Ա՛հ, եթէ տեսանէիր զծուփս սրտիս՝ սա-
կաւիկ մի խնայէիր յիս:

ՀՌ. Ես այժմ 'ի սրտեդ արութեան պահանջեմ
փորձ, ոչ սիրոյ:

ՊՈՊ. Եթէ զփորձ ինչ խնդրես զիմ, 'իվ հայր,
խնդրեա զարիւն իմ. և աստ յոտս քո, հայր
իմ, հեղից բովանդակ: Այլ զի ձեռն որդւոյդ
միեսցի 'ի բեկումն քո, զիւցազուն հայր, նե-
րեա, չեմ այդմ առաքինութեան բաւական:
(Եւանէ):

ՀՌ. Մերձենայ ժամն տհաւոր, և խիթամ ես՝
գուցէ արգեօք սառնանայի ինչ աւագանին: Ո՛վ
զիք հովանաւորք Հռովմայ՝ գուք շնչեցէք խոր-
հուրդս արժանաւորս 'ի սիրտս նոցա:

ՏԵՍԻԼ Բ

ՄԱՆԼԻՈՍ, ՀՌԵԳՈՒՂՈՍ

ՄԱՆ. Կացցեն այդր նուիրակք 'ի պահ գրանն, և
մի ոք իշխեսցէ մտանել 'ի ներքս:

ՀՌ. (Ընդ իւր): Մանլիոս. իսկ առ ինչ գայցէ:

ՄԱՆ. Ա՛հ, թոյլ տուր ինձ՝ զիւցազանց քաջ
գիրկս զքե արկանել:

ՀՌ. Զի՛ գործես. այր հիւպատոս...

ՄԱՆ. Ոչ նոյն ինքն եմ այժմ, այլ այր մի պաշ-
տօնաբեր քու մառաքինութեանդ, քոյին արու-
թեանդ: այլ նախանձաւոր քո մեծ՝ որ արդ առ
քեզ գայ պարտութիւն յանձն առնուլ և մե-
ղանալ ընդ առաջին թշնամութեան առ քեզ ու-
նելոյ. և զքոյդ աղերսէ բարեկամութեան պա-
տիւ:

Հն. Դիւցազանց վեհից ընտանի սովորոյթ: Ձմառ տապալեալ ի փայտոս անտառի՝ ոչ շարժեցեն հողմք և ոչ խլեցեն: Իմոյ գերութեանս է այս մեծ յաղթանակ:

ՄԱՆ. Եւ կարի իսկ քաջ. դա ինքն ծանոց ինձ զքեզ. և իմ երբեք չէր տեսեալ զքեզ այդչափ վեհազուն, որպէս արդ ի կապանս: Բազում այն է զի մտեր ի Հռովմ յաղթանակաւ թշնամեաց, իսկ այժմ յաղթական անձին և բազդին: Քոյն սարգեանք նախանձ արկին ինձ, իսկ արդ շղթայքդ ազդեն սպառնալուսն: Անդ ուրեմն Հռեգուլոս՝ ոչ ժխտեմ՝ գիւցազն ինձ թուէր. իսկ այժմ՝ աստուած գլխովին:

Հն. Արդ բաւ է քաջդ, արդ շատ է. գովութիւն պատուասիրական քոց շրթանց՝ զհաստատուն կանգաղեայն անգամ գրգռեցուցանէ զառաքի նութիւն: Ենոր՝ ունիմ սիրոյդ որով մեծացուցեր զվերջին աւուրս կենաց իմոց:

ՄԱՆ. Զվերջին աւուրս. իմ եղեալ է ի մօտ անկորուստ պահել զքեզ հայրենեացս: Եւ զի պահանջեալն առ ի մէջ աջողեսցի փոխանակութիւն քեզ ի բարի, պնդապէս զամենայն ջան ի մէջ առից:

Հն. (Խառնէալ): Այս սկիզբն է, քո, Մանիկէ, ընդ իս բարեկամութեանն. և զինչ այլ էր գործել քեզ՝ եթէ առեիրն զիս. գողանաս գովին զարգիւնս անարգանացս: Ոչ եկի ես ի Հռովմ հրապարակատես առնել զկապանս իմ, զի վասն իմ ինչ ի գութ շարժեցից. եկեալ եմ փրկել զնա ի վտանգէ անտի անարժան խնդրոյն: Եթէ ոչ ինչ այլ ունի տալ ինձ գրաւական սիրոյ, դարձիր միւսանգամ ընդ իս յատելութիւն:

ՄԱՆ. Սակայն ի ցրել փոխանակութեանն՝ մահ անհրաժեշտ ի վերայ քո կնքեսցի:

Հն. Եւ միթէ այդ ձայն ահագինս ինչ բախիցէ գունկն Մանիկոսի: Ես ոչ այսօր ինչ ուսանիմ զի մահկանացու եմ: Ոչ ինչ այլ կապանեցէ յինչն թշնամին՝ բայց զոր ինքնին բնութիւն ոչ դանդաղեցի յափշտակել ի կարծոյ: Թող ապա այժմէն հարկն բռնաւոր լիցի նմա յինչն ուրէր կամաւոր: Ուսցի աշխարհ՝ եթէ կեցի միայն իմոց հայրենեաց. և իբրեւ ոչ ևս կարողացայ կեալ՝ դոնեայ զմահ իմ ետու ի փրկութիւն նորա:

ՄԱՆ. Բա՛րէ իմաստութեան շրթանցդ և հանճարոյ: Երանեմ զերկիրդ՝ որ զայսպիսիս պողաբերես որդիս: Եւ արդ ո՞վ զօրեսցէ չտրեւ զքեզ, ո՞վ քաջ:

Հն. Եթէ սիրել կամիս, զօրէն Հռովմայեցւոյ սիրեա: Աւագիկ են դաշինք մերոյ բարեկամութեան. եկ հանցուք ինչ երկաքանչիւր պատարագ Հռովմայ. ես զկեանս և դու զբարեկամք: Ոչ ինչ է անիրաւ եթէ օգուտ հայրենեաց ցաւս ինչ ածցէ և զքե: Եթէ ապա, սակայն ուխտեալ ինձ զօրովիցն լինել խորհրդոցս յատենի ծերակուտին: Յայս պայման ուխտի ընդունելի ինձ միայն բարեկամութիւն Մանիկոսի: Զինչ ունիս, քաջդ, առ այս պատասխանի:

ՄԱՆ. (Խառնէ և ապա). Այո, ուխտեմ զայդ:

Հն. Արդ ինձ զբարեկամութիւն Մանիկոսի ի զիցն բարերարաց համարիմ պարգև:

ՄԱՆ. Ահ, ընդէր և զինն ոչ փարին կապանքդ այդոքիկ:

Հն. Մի ժամովա՜հառ լիցուք. զարգիս թերեւս իմբեալ իցեն աւագանին: Զփառս հայրենեաց, զխաղաղութիւն իմ և զպատիւ ի քում մտերմութիւն առնեմ ապաստան:

ՄԱՆ. Ապա ողջմեք մնա, պարծանքդ Տիրերեայ: (Գիրիս արկանէ):

Հն. (Գիրիս արկանէ): Ո՛ղջ երթ, բարեկամ քաջ:

ՄԱՆ. Ո՛հ, որպիսի բոց փառաց և պատուոյ ճարակի յերակունս իմ ի խօսելս ընդ քեզ, ո՞վ հոգի վեհազուն: Զիք որ չեք ուրեք սիրտ վեհերոտ, որ ի լուր շրթանցդ՝ զբաղդ արքայական ընդ կապանացդ ոչ փոխանակիցէ: (Էլանէ):

Հն. Այժմիկ մխիթարեցաւ անձն իմ. ձեռնառն ինձ երկինք բարենշան ի լուսն խորհրդոց կամացս:

ՏԵՍԻԼ Դ

ՀՈՆԳՐՈՒՂՈՍ, ԼԻԿԻՆԻՈՍ

Լիկ. (Խառնէալ). Արդ խնդութեամբ բազմաւ տեսանեմ զքեզ:

Հն. Զի է քեզ այդչափ ցնծութիւնդ, Լիկինիկ: Լիկ. Թաթաղուն ունիմ զսիրտս յուսով երջանկաւ. ցայժմ ի վերայ քո նահատակէի:

Հն. Ի վերայ իմ:

Լիկ. Արդարեւ. միթէ այնչափ իմն ապաշնորհ զանձն իմ կարծէիր, որպէս զի և մոռանալ զպարտս իմ ի դէպ ժամուս: Ահ, ի մօտ ունիմ, տէր, զամենայն. դու էիր իմ հայր և առաջնորդ և վարդապետ: Զառաջին քայլս ընդ քե շարժեցի ի փառաց ասպարիզին. դու արարեր զիս...

Հն. Իսկ արդ զայն ասա, եթէ զի գործեսցիր վասն իմ:

Լիկ. Կենաց և սգաւորութեան միջնորդ քեզ եղէ:

Հն. Ո՞րպէս:

Լիկ. Ի մոռտս անդ տաճարին՝ որ արդ հանգիստրան աւագանւոյն է՝ նախարարացն սպասեալ, զմի մի իւրաքանչիւր ի փրկութիւն քո վտակցի:

Հն. (Ընդ Խառն). Ո՞վ զիք, ո՞վ լուր չարագուշակ: Եւ դու...

Լիկ. Ոչ ես միայն էի. մի և այլում վաստակոց խորամանկեցի գովութիւն: Բազում ինչ գործեցի ես, այլ շատ ևս քան զիս Ատաղիկոս:

Հն. Ո՞ր:

Լիկ. Ատաղիկոս. ի Հռովմ չեք որդի հայրասեր քան զնա: Զիարդ խօսեցաւ, որպիսի բանս ի մէջ առ. քանիօն զսիրտս շարժեաց, որպէս զարտասուս ցաւոցն ընդ վայելութեանն յեռոյր. քանիպատիկ աղերս ընդ գովութիւն և ընդ յանդիմանութիւն խառնէր:

Հն. Իսկ նախարարքն:

Լիկ. Եւ ո՞ր բաւական է կալ առաջի յարձակման Ատաղիկոս: Ահաւասիկ նա ինքն: Տես զիարդ խայտայ ի գէմն նորա յոյսն նորագիւտ:

ՏԵՍԻԼ Դ

ՀՈՆԳՐՈՒՂՈՍ, ԱՏՏԻՂԻՈՍ, ԼԻԿԻՆԻՈՍ

ԱՏ. Հայր իմ սիրելի, ալէ գամ մի...

ՀՌ. Յանդգնին գեռ ևս երևեւ առաջի իմ: Ա՛հ, ոչ գիտէի ցարդ եթէ և գու ՚ի թշնամեացս իցես:

ԱՅ. Ե՛ս հայր, ե՛ս քո թշնամի:

ՀՌ. Եւ ո՞չ այնպէս ինչ իցէ, որ շամբուշ մտօք տապալէ զխորհուրդս իմ:

ԱՅ. Ա՛հ հայր, սէր օգտի քո՝ եթէ թշնամութիւն առ քեզ գրեցցի:

ՀՌ. Զի՛ բնաւ դիտես դու զօգուտ կամ զվնաս: Ո՞ր զքեզ ՚ի պէտս հասարակաց կոչեաց խորհրդակից. իմոյ բազդին զօրավիգն ո՞րքեզ ընտրեաց. զխորհրդ...:

Լիւ. Ա՛հ, արանց քաջ, տարապայման...:

ՀՌ. Եւ ճի՛կ անգամ հանէ Լիկինիոս: Լաւ ևս էր այժմիկ ջատագով առնուլ ձեզ զլուծութիւն, որ թերեւ կարծիս տայր ապաշաւանաց... Անմահ աստուածք, որդի մի... Հռոմայեցի՛ դք...:

ԱՅ. Այդ իսկ զի որդի եմ...:

Լիւ. Եւ զի Հռովմայեցի եմ, ընդդէմ ոգորելան կարեկիր բազդին կարծէի...:

ՀՌ. (առ Լիւ.) Լուռ ընր. վատութեանն խորհրդականն ոչ է Հռովմայեցի: (առ Այ.) Կարկեաց. որոյ այլ ինչ չէք առաքինութիւն՝ իմ որդի ոչ է: Այժմիկ ահա ձերով փնտսուն զծանրութիւն զգամ զկապանացս. այժմ յիշցի ևս զկորուստ ազատութեանս: (Ելանէ):

ՏԵՍԻԼ Ե

ԱՏՏԻՂԻՈՍ, ԼԻԿԻՆԻՈՍ

ԱՅ. Օ՛հ, եթէ գիտիցես արդեօք, Լիկինիկ, ծնա՞նդք երբեք ընդ արեգակամբ թշուառական քան զիս այր: Սիրել զհայր, տառապիլ ՚ի վերայ նորա, և առ անձուկ զթոցն յոգի հարկանիլ՝ այլոց պարծանք էին, իսկ առ իս յանցաւորութիւն:

Լիւ. Ո՛չ, մի հարցէ զքեզ սիրտ քո, և մի ձախուղակի ինչ ՚ի զգոլումն դար ընդ հայրախնամ գըթութեանդ հանդէս: Այլ է զոր ՚ի մէնջս պա-

հանջէ արժանն, և այլ զոր ՚ի Հռեգուղեայ: Եթէ նմա փառք իցեն արհամարհութիւն կենաց, իսկ մեզ ամպարչաութիւն անհնարին՝ ոչ ապրեցուցանել զնա: Յետոյ ուրեմն տեսցես դու՝ զի շնորհս խոստովանեցի նա մեզ: Մի ցասումն նորա տագնապեցէ ինչ զքեզ. և հիւանդ ինքնին զախտահալած ձեռնն բժշկական՝ բաղում այն է զի անկարեկիր և անողորմ բամբասէ:

ԱՅ. Այն նորա հէնք կշտամբական դժնդակ սաստից խոցեն զիս կարեւրէր. ոչ ևս ունիմ ժոյժ հանդարտել բարկութեան նորա:

Լիւ. Իսկ արդ ասա, միթէ հանդուրժեցես նախ յայսպիսւոյ զրկիլ ՚ի հօրէ:

ԱՅ. Ա՛հ, քաւ այդ. թող ընդ իս ցասմամբ լիցի, սակայն կեցցէ: (Բարբառէ մեղ):

Լիւ. Կեցցէ. լուսցեն ապա և այդ արտասուք: Ի թափել աղեակիցդ յաշայ քոց, և զօրութիւն իմ յինէն թողանայ: (Ելանէ):

ՏԵՍԻԼ Զ

ԱՏՏԻՂԻՈՍ

Ա՛հ, և կարի յոյժ նմանագոյն. կոյր է բազդն, և չէք մէտ սրամտութեան և սիրոյ նորա: Կամ շուայլորէն վատնէ զպարգևան, կամ ՚ի մահ հարկանէ զսիրտս: Արդ յիմ վերայ տեղացին տէգք բարկութեան նորա: Բակ առին զինեամպ մորկածինք, և ո՞ր գիտացէ քանի՞ն գաւանեսցին շանթք ՚ի ծոցս նոցա: Եթէ իցեն ինչ կայծակունք՝ ահաւասիկ ձեզ, ով զիք վրիժադործք, ահաւասիկ գլուխ Ատաղեայ: Յիմ վերայ եղիցին հարուածքդ. ներեմ ձեզ. զհայրն իմ միայն փրկեցէք. զձերդ ՚ի նմա անխայեցէք պատկեր. և քաջաց արութեան տիպար կեն. դանի պահեցէք առ մեզ:

Կը շարունակուի:

ՎԵՆԵՏԻԿ Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ